

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

เพื่อให้มีความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างครอบคลุมมิติต่าง ๆ ซึ่งบ่งชี้ถึงปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจของเกษตรกร ในการเลือกทำเกษตรกรรมไร้สารเคมี อันมีความสัมพันธ์ต่อแนวทางของการเรียนรู้ การอบรมดูงาน ความสนใจ การทดลอง/ ประยุกต์ใช้ความรู้ การยอมรับเกษตรกรรมไร้สารเคมี และพัฒนาการไปสู่การจัดตั้งสหกรณ์อันเป็นการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจในการพึ่งพาตนเอง ตลอดจนกระบวนการ และเทคนิคของหน่วยงานนักพัฒนาจากภายนอกชุมชน ในการส่งเสริม หรือถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรกรรมไร้สารเคมี จึงส่งผลให้การศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจทำเกษตรกรรมไร้สารเคมี : ศึกษากรณีเกษตรกรหมู่บ้านสมพรรัตน์ ตำบลหนองสะโน อำเภอบუნทริก จังหวัดอุบลราชธานีในครั้งนี้ ได้กำหนดวิธีการศึกษาในลักษณะของการพยายามทำความเข้าใจในภาพรวม (Holistic View) ของชุมชนที่ศึกษา โดยศึกษาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่สำคัญทั้งในอดีต และปัจจุบัน จากสภาพแวดล้อมตามที่เป็นจริงในรูปของความรู้สึกนึกคิด (ทัศนคติ ค่านิยม) พฤติกรรม ประสพการณ์ ตลอดจนปัญหาในการดำเนินชีวิต และปฏิสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน ทั้งนี้ จะบรรลุผลสำเร็จในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับภาพรวมของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ด้วยการใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเป็นหลัก โดยมีวิธีการศึกษาเชิงปริมาณมาเป็นส่วนประกอบเพื่อให้ผลการวิเคราะห์ถูกต้องชัดเจนมากยิ่งขึ้น

พื้นที่การศึกษา และการคัดเลือกพื้นที่การศึกษา

พื้นที่การศึกษา ได้แก่ หมู่บ้านสมพรรัตน์ ตำบลหนองสะโน อำเภอบუნทริก จังหวัดอุบลราชธานี

โดยวิธีการเลือกพื้นที่ศึกษานั้น มีฐานความคิดจากทฤษฎีใหม่ที่มีอยู่ 3 ชั้น ซึ่งผู้วิจัยเลือกพื้นที่ซึ่งเกษตรกรเพิ่งเริ่มทำเกษตรกรรมทางเลือกในช่วงเวลาไม่นานมานี้ และกำลังอยู่ในช่วงที่กำลังพัฒนาการทำเกษตรกรรมแบบพึ่งตนเองจากระดับบุคคล ไปสู่ระดับสหกรณ์ ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ค้นหาชุมชนที่จะนำมาเป็นพื้นที่การศึกษาด้วยการเสาะหาสหกรณ์การเกษตรแห่งต่าง ๆ ทั้งทางอินเทอร์เน็ต และการสอบถามเจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมสหกรณ์ เพื่อให้ได้สหกรณ์ซึ่งมีการทำธุรกิจรวบรวมผลผลิตอันเป็นการพึ่งพาตนเองในด้านการตลาด และมีสมาชิกที่เข้าข่ายของการ

ทำเกษตรกรรมในลักษณะเกษตรกรรมทางเลือก ซึ่งไม่ว่าจะเป็น เกษตรทฤษฎีใหม่ เกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมไร้สารพิษ เกษตรอินทรีย์ ฯลฯ โดยภายหลังจากการดำเนินการดังกล่าวข้างต้น ผู้ศึกษาได้รายชื่อสหกรณ์การเกษตรเพื่อคัดเลือกมาเป็นพื้นที่ศึกษา ได้แก่

1. สหกรณ์การเกษตรทฤษฎีใหม่(ปราจีนบุรี) จำกัด (อ.ประจันตคาม จ. ปราจีนบุรี)
2. สหกรณ์การเกษตรทฤษฎีใหม่ตลาดโพธิ์ จำกัด (อ.ลำปลายมาศ จ. บุรีรัมย์)
3. สหกรณ์การเกษตรทฤษฎีใหม่บ้านหินเก็ง จำกัด (อ.ปทุมราชวงศา จ. อำนาจเจริญ)
4. สหกรณ์การเกษตรพอเพียงหนองคาย จำกัด (อ.เมือง จ. หนองคาย)
5. สหกรณ์การเกษตรผสมผสานแพรงหนามแดง จำกัด (อ.อัมพวา จ. สมุทรสงคราม)
6. สหกรณ์การเกษตรอินทรีย์พัฒนานครราชสีมา จำกัด (อ.ห้วยแถลง จ.นครราชสีมา)
7. สหกรณ์การเกษตรไร้สารพิษสร้างคนดี จำกัด (อ. ชานุมรลักษ์บุรี จ. กำแพงเพชร)
8. สหกรณ์ส่งเสริมกิจกรรมไร้สารพิษขามทะเลสอ จำกัด (อ. ขามทะเลสอ

จ.นครราชสีมา)

9. สหกรณ์การเกษตรอนุรักษ์ธรรมชาติ จำกัด (อ. สุวรรณคูหา จ. หนองบัวลำภู)
10. สหกรณ์การเกษตรวังใหม่ (2000) รวมใจปลอดสารพิษ จำกัด (อ. เมือง จ. ชุมพร)
11. สหกรณ์การเกษตรปลอดสารพิษจังหวัดนครนายก จำกัด (อ. บ้านนา จ. นครนายก)
12. สหกรณ์การเกษตรบ้านลาด จำกัด (อ. บ้านลาด จ. เพชรบุรี)
13. สหกรณ์การเกษตรท่ายาง จำกัด (อ. ท่ายาง จ. เพชรบุรี)
14. สหกรณ์การเกษตรยั่งยืนแม่ทา จำกัด (กิ่ง อ. แม่อน จ. เชียงใหม่)
15. สหกรณ์การเกษตรไร้สารเคมี จำกัด (อ. วารินชำราบ จ. อุบลราชธานี)

จากการที่ผู้ศึกษาได้ลงพื้นที่ไปทำการสัมภาษณ์ผู้บริหารของสหกรณ์การเกษตรทฤษฎีใหม่ (ปราจีนบุรี) จำกัด และ สหกรณ์การเกษตรไร้สารเคมี จำกัด(จังหวัดอุบลราชธานี) รวมทั้งจากการสัมภาษณ์ข้อมูลเบื้องต้นของสหกรณ์ที่เหลือทางโทรศัพท์กับประธานสหกรณ์ฯ หรือ/และเจ้าหน้าที่สหกรณ์จังหวัด ผู้ศึกษาจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาพิจารณาคัดเลือกพื้นที่การศึกษาโดยใช้หลักเกณฑ์ต่าง ๆ อันได้แก่ วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งสหกรณ์ สัดส่วนของสมาชิกสหกรณ์ที่มีการทำเกษตรกรรมทางเลือกอย่างแท้จริง ประเภท และความต่อเนื่องเกี่ยวกับกิจกรรมของสหกรณ์ ตลอดจนบทบาทของหน่วยงานภายนอกชุมชนในการส่งเสริมสหกรณ์

โดยที่หลังจากตรวจสอบข้อมูลดังกล่าวข้างต้นของสหกรณ์ทั้ง 15 แห่งแล้ว พบว่าสหกรณ์หลายแห่งไม่มีการดำเนินธุรกิจ หรือกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ในการสร้างอำนาจการต่อรองเพื่อจำหน่ายผลผลิตของสมาชิกสหกรณ์อันเป็นส่วนเกินจากการผลิต อีกทั้งสหกรณ์บางแห่งมี

องค์ประกอบด้านคุณสมบัติของสมาชิกที่ไม่เหมาะสมแก่การศึกษา กล่าวคือสมาชิกส่วนใหญ่ ไม่ได้มีวิถีการผลิตในแนวทางเกษตรกรรมทางเลือกอย่างแท้จริง หากแต่ยังพึ่งพาปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมีอยู่ หรือยังมีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวอยู่ ซึ่งไม่ใช่แนวทางของการพึ่งพาตนเองในการทำเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม สหกรณ์บางแห่งมีความเข้มแข็งและความต่อเนื่องเกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมทางเลือก แต่เคยมีผู้ศึกษาสหกรณ์นั้นมาก่อนแล้วค่อนข้างมาก จึงทำให้ค้นพบองค์ความรู้ต่าง ๆ อยู่พอสมควรแล้ว ด้วยเหตุนี้ หากเลือกสหกรณ์ลักษณะดังกล่าว อาจส่งผลให้การศึกษาครั้งนี้ไม่ได้ประโยชน์อย่างเต็มที่แก่สังคมโดยรวม

ดังนั้น ผู้ศึกษาได้ตัดสินใจเลือกสหกรณ์การเกษตรไร้สารเคมี จำกัด ซึ่งตั้งอยู่ที่อำเภอบารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นพื้นที่การศึกษา เนื่องจากเกษตรกรที่เข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์แห่งนี้ ล้วนเป็นผู้ที่ทำเกษตรกรรมทางเลือกทั้งสิ้น นอกจากนั้น ยังมุ่งเน้นการพัฒนากิจกรรมพึ่งพาตนเองทางการรวบรวมผลผลิต โดยกำลังวางแผนในการสร้างโรงสีข้าวเป็นของสหกรณ์เอง และมีเป้าหมายสนับสนุนเกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่โดยการเพิ่มจำนวนสมาชิกของสหกรณ์ฯ อีกด้วย อย่างไรก็ตาม สหกรณ์การเกษตรไร้สารเคมี จำกัด เป็นพื้นที่ที่ได้เริ่มก้าวสู่ขั้นที่ 3 ตามกรอบทฤษฎีใหม่ หลังจากที่ได้มีพัฒนาการจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตมาสู่การพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่งแล้ว ซึ่งพัฒนาการดังกล่าว และแนวโน้มของการพัฒนาประสิทธิภาพของการรวมตัวกันเป็นสหกรณ์นั้นมีองค์ประกอบทางด้านหน่วยงานภายนอกชุมชน และวิธีการส่งเสริมถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรเป็นปัจจัยที่สำคัญในการขับเคลื่อน

โดยหลังจากที่ผู้ศึกษาได้มีโอกาสพูดคุยกับผู้จัดการ และคณะกรรมการบริหารของสหกรณ์ฯ จึงพบว่า หมู่บ้านสมพรรัตน์ ตำบลหนองสะโน อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นหมู่บ้านตัวอย่างด้านเศรษฐกิจพอเพียงแห่งหนึ่งในจังหวัดอุบลราชธานี มีเกษตรกรกลุ่มหนึ่งที่ทำเกษตรกรรมไร้สารเคมีกันอย่างแท้จริง และสมาชิกสหกรณ์ฯ กลุ่มดังกล่าวมีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเองระหว่างผู้ที่ทำเกษตรกรรมไร้สารเคมีในหมู่บ้านอีกด้วย ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงเลือกหมู่บ้านนี้เป็นพื้นที่การศึกษา

นอกจากนี้ ผู้ศึกษายังมีมูลเหตุจูงใจเพิ่มเติมในการเลือกศึกษาในพื้นที่ดังกล่าว ด้วยเหตุที่ได้ทราบข้อมูลว่าทางสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กำลังมีแผนในการสนับสนุนงบประมาณแก่หน่วยงานทหารในพื้นที่ เพื่อขยายผลเศรษฐกิจพอเพียงให้ครอบคลุมครัวเรือนของเกษตรกรเพิ่มขึ้นไปจากเดิม อันจะทำให้เกษตรกรในสวนที่เหลือสามารถเปลี่ยนวิถีการผลิตก่อนที่จะพบปัญหาวิกฤตด้านการประกอบอาชีพในอนาคต ซึ่งคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ต้องการทราบว่าเพราะเหตุใดเกษตรกรที่รับรู้ และเห็น

ตัวอย่างความสำเร็จของเกษตรกรที่ทำเกษตรกรรมทางเลือก จึงไม่ยอมรับและเปลี่ยนวิถีการผลิต อีกทั้งหน่วยงานที่สนับสนุนเกษตรกรในพื้นที่ควรมีแนวทางในการส่งเสริมอย่างไร ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเหมือนกันในหลาย ๆ พื้นที่ ผู้ศึกษาจึงมีความคิดว่าผลการศึกษาในพื้นที่ดังกล่าว จะเป็นประโยชน์แก่คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตลอดจนหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีความเกี่ยวข้อง ด้วยเหตุนี้เอง หมู่บ้านสมพรรัตน์ ตำบลหนองสะโน อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี จึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้

ประชากรที่ใช้ในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ คือ เกษตรกรหมู่บ้านสมพรรัตน์ ตำบลหนองสะโน อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีทั้งหมด 221 ครัวเรือน มีจำนวนชาวบ้าน 1,285 คน

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา

ผู้ศึกษาจะคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา ด้วยการวิเคราะห์ และคัดเลือกบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้ ซึ่งการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้นั้น ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การลงพื้นที่ไปพูดคุยเบื้องต้นกับเกษตรกร และผู้นำชุมชน การสังเกตจากบทบาทของชาวบ้านในการทำกิจกรรมต่าง ๆ การสอบถาม หรือขอคำแนะนำจากผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่การศึกษา ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษามีทั้งสิ้น 21 คน

โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา สามารถจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. เกษตรกรในชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ
 - กลุ่มทำเกษตรกรรมไร้สารเคมีในพื้นที่ทำกินทั้งหมดของตน
 - กลุ่มทำเกษตรกรรมไร้สารเคมีในพื้นที่บางส่วนของตน
 - กลุ่มทำเกษตรเคมีในพื้นที่ทำกินทั้งหมดของตน
2. บุคคลอื่นในชุมชนซึ่งมิใช่เกษตรกร แต่มีส่วนเกี่ยวข้องในการส่งเสริมเกษตรกรรมไร้สารเคมี ซึ่งก็คือ พระครูรัตนสราภิวังษ์ เจ้าอาวาสวัดสมพรรัตนาราม และนายฤกษ์ชัย พลตรี ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านสมพรรัตน์
3. เจ้าหน้าที่หน่วยงานภายนอกชุมชน ซึ่งมีบทบาทส่งเสริมเกษตรกรรมไร้สารเคมีในพื้นที่ ได้แก่ นายวิทยา ผลคำ ผู้จัดการสหกรณ์การเกษตรไร้สารเคมี จำกัด อาจารย์โกวิทย์ ดอกไม้ วิทยากรอบรมความรู้ให้แก่เกษตรกร และ พลตรี ดร.พิเชษฐ วิสัยจร รองแม่ทัพภาค 2

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาทำการสำรวจ และสัมภาษณ์ เพื่อค้นหาผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง หลังจากนั้น จึงเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น

1. การสังเกต ในขณะที่ผู้ศึกษาดำเนินการสัมภาษณ์พูดคุย ไปเยี่ยมบ้าน (รวมถึง แปลงนา) หรือเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้านและเจ้าหน้าที่นั้น ผู้ศึกษาได้ตรวจสอบข้อมูลที่เป็นกิจกรรม บทบาท กิริยาอาการต่าง ๆ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างได้แสดงออกมาให้เห็น อันจะทำให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงเพื่อนำมาประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

2. การเยี่ยมบ้านและแปลงนา ทำให้เข้าถึงข้อมูลเรื่องวิธีการทำเกษตรกรรมไร้สารเคมี ในพื้นที่การศึกษา จะส่งผลให้ทราบแนวทางการประยุกต์ความรู้ของเกษตรกร ความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับบุคคลในครอบครัว สภาพแวดล้อมทางกายภาพของพื้นที่ทำการเกษตร ตลอดจนความเป็นอยู่ของกลุ่มตัวอย่าง

3. การสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth Interview) โดยทำการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งผู้ศึกษามีแนวคำถามเพื่อใช้ดำเนินการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการในประเด็นที่ครอบคลุมเนื้อหา ดังต่อไปนี้

- ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในส่วนของชุมชนจะครอบคลุมประวัติความเป็นมาของชุมชน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการพัฒนาหมู่บ้าน สำหรับในส่วนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องครอบคลุมถึงเป้าหมาย และวิธีการในการส่งเสริมเกษตรกรรมทางเลือกในพื้นที่การศึกษา

- ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ปัญหาของการทำเกษตรในอดีต อายุ รายได้ สุขภาพ สถานภาพสมรส ประสบการณ์ในการทำงาน ฯลฯ

- ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ลักษณะการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร การเข้าอบรม หรือศึกษาดูงาน การประเมินค่าเกษตรกรรมทางเลือก การประยุกต์/ ทดลองความรู้มาปฏิบัติจริง การยอมรับแนวคิด ปัญหาในการทำเกษตรกรรมทางเลือก ตลอดจนการทำความเข้าใจแนวคิด และเป้าหมายของการจัดตั้งสหกรณ์ และยอมรับในการเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์

- ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทาง กระบวนการ และเทคนิคของเจ้าหน้าที่ รวมทั้งบุคคลภายในชุมชนในการส่งเสริม และถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรในชุมชน ตลอดจนปัญหาในการส่งเสริมและถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกร

การวิเคราะห์ และนำเสนอข้อมูล

ข้อมูลในเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมมานั้น ได้ถูกรูปและเรียบเรียงให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกับข้อมูลเชิงปริมาณที่อยู่ในรูปของตาราง ซึ่งผู้ศึกษานำสถิติแบบ Non-paramatic มาวิเคราะห์คู่กับข้อมูลเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาแบ่งเป็น 3 ส่วน

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของชุมชน

ส่วนที่ 2 พัฒนาการในการทำเกษตรกรรมไร้สารเคมี ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ช่วง ได้แก่

2.1 ช่วงเวลาก่อนการรู้จักเกษตรกรรมไร้สารเคมี (พ.ศ. 2511-2538)

2.2 จุดเริ่มต้นในการรู้จักเกษตรกรรมไร้สารเคมี (พ.ศ. 2538-2541)

2.3 ช่วงการตัดสินใจเข้าสู่การทำเกษตรไร้สารเคมีของเกษตรกร และ พัฒนาการของการพึ่งตนเองในการทำเกษตรกรรมไร้สารเคมี (พ.ศ. 2541-2548)

- กระบวนการเปลี่ยนไปสู่การทำเกษตรกรรมไร้สารเคมี

- ที่มาและ พัฒนาการของกลุ่มกองทุนปุ๋ยหมักจุลินทรีย์ (พ.ศ.2541-2543)

- การจัดตั้งชมรมการเกษตรไร้สารเคมี จ.อุบลราชธานี (พ.ศ.2544-2545)

- การพัฒนาไปสู่การจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรไร้สารเคมี จำกัด (พ.ศ.2545- 2548)

ส่วนที่ 3 ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกทำเกษตรกรรมไร้สารเคมี ซึ่งวิเคราะห์ตามประเภทของปัจจัยที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษานำเสนอผลการศึกษา 5 บท คือ

บทที่ 1 บทนำ ประกอบด้วยความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ในการศึกษา ขอบเขตของการศึกษา นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย

บทที่ 4 ผลการศึกษา นำเสนอผลการศึกษาเป็น 3 ส่วน คือ ข้อมูลทั่วไปของชุมชน พัฒนาการของการทำเกษตรไร้สารเคมี และปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกทำเกษตรไร้สารเคมี

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ